

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI:10.35774/app2025.02.096

УДК 344

Олена Бондаренко,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу факультету права та міжнародних відносин Державний університет «Київський авіаційний інститут» Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8270-5316>

ПРАВОВА ПРИРОДА ЕТНОЦИДУ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЙОГО ІНКОРПОРАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, проблема правового визнання етноциду набуває надзвичайної актуальності. Поряд із фізичним знищенням нашого населення, на окупованих територіях України системно здійснюється політика, спрямована на знищення культурної, мовної, релігійної та національної ідентичності українського народу. Водночас у кримінальному законодавстві України відсутнє поняття «етноцид» як окремого складу злочину, а це унеможливляє повноцінне правове реагування на ці дії, а також їх кваліфікацію відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини і народів. Тому дана наукова стаття присвячена всебічному аналізу правової природи етноциду, його історичного та юридичного становлення, а також доцільності та можливості інкорпорації відповідного складу злочину до Кримінального кодексу України. Проаналізовано джерела міжнародного права, зокрема Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду 1948 року, де термін «культурний геноцид» (етноцид) обговорювався, але був вилучений із фінального тексту. Приділено увагу положенням статті 442 КК України, що криміналізує геноцид, а саме встановлено, що чинна редакція цієї статті відображає лише фізичне чи біологічне знищення етнічної групи, не охоплюючи випадки духовного, культурного чи мовного знищення, які можуть бути не менш руйнівними.

На прикладі України продемонстровано, як етноцид проявляється в сучасній агресії: примусове «пе-

ревиховання» дітей, заборона викладання українською мовою, руйнування пам'ятників і бібліотек, заборона культурних символів тощо. У зв'язку з цим, запропоновано конкретні шляхи імплементації поняття етноциду до національного законодавства України.

Тому ігнорування правової природи етноциду – це не лише прогалина в законодавстві, а й серйозна загроза для нашої національної безпеки, ідентичності та історичної пам'яті українського народу, а запровадження відповідного правового механізму дозволить не лише фіксувати подібні злочини в межах кримінального права, а й посилити позиції України на міжнародній арені в боротьбі за визнання злочинів російської федерації як таких, що мають ознаки етноциду. Крім того, це стане кроком до більш повного захисту прав національних меншин і корінних народів у мирний час, що є актуальним і в межах міжнародних зобов'язань України, зокрема відповідно до Європейської конвенції з прав людини та Декларації ООН про права корінних народів.

Ключові слова: етноцид, геноцид, культурний геноцид, національна культура, ідентичність, злочин, законодавство України.

Bondarenko O.

The legal nature of ethnocide and the expediency of its incorporation into the Criminal code of Ukraine

After the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, the issue of legal recognition of ethnocide is becoming extremely relevant. Along with the physical destruction of our population, the occupied territories of Ukraine are systematically pursuing a policy aimed at destroying the cultural, linguistic, religious and national identity of the Ukrainian people. At the same time, the criminal legislation of Ukraine does not contain the concept of «ethnocide» as a separate crime, which makes it impossible to provide a full legal response to these actions, as well as to qualify them in accordance with international standards for the protection of human and peoples' rights. Therefore, this research article is devoted to a comprehensive analysis of the legal nature of ethnocide, its historical and legal formation, as well as the feasibility and possibility of incorporating the relevant crime into the Criminal Code of Ukraine. The author analyses the sources of international law, in particular the UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 1948, where the term 'cultural genocide' (ethnocide) was discussed but removed from the final text. Attention is paid to the provisions of Article 442 of the Criminal Code of Ukraine, which criminalises genocide, namely, it is established that the current version of this article reflects only the physical or biological destruction of an ethnic group, without covering cases of spiritual, cultural or linguistic destruction, which can be no less destructive.

The example of Ukraine demonstrates how ethnocide is manifested in modern aggression: forced «re-education» of children, prohibition of teaching in the Ukrainian language, destruction of monuments and libraries, prohibition of cultural symbols, etc. In this regard, specific ways of implementing the concept of ethnocide into the national legislation of Ukraine are proposed.

Therefore, ignoring the legal nature of ethnocide is not only a gap in legislation, but also a serious threat to our national security, identity and historical memory of the Ukrainian people, and the introduction of an appropriate legal mechanism will not only allow such crimes to be recorded under criminal law, but also strengthen Ukraine's position in the international arena in the fight for the recognition of the crimes of the Russian Federation as having signs of ethnocide. In addition, this will be a step towards fuller protection of the rights of national minorities and indigenous peoples in peacetime, which is also relevant within the framework of Ukraine's international obligations, in particular under the European Convention on Human Rights and the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.

Keywords: ethnocide, genocide, cultural genocide, national culture, identity, crime, Ukrainian legislation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах збройних конфліктів, агресивної політики різних держав щодо національних меншин, а також зростання загроз для культурної ідентичності народів, особливо актуалізується питання визнання етноциду як окремого міжнародного злочину. Проблема етноциду, як форми цілеспрямованого знищення культурної, мовної та духовної ідентичності етнічної групи, на сьогодні залишається поза межами як міжнародного кримінального права, так і національного законодавства України. На тлі актуальних подій, пов'язаних із воєнною агресією проти України та цілеспрямованими спробами знищення української мови, освіти, історичної пам'яті й культурної самобутності на тимчасово окупованих територіях, проблема кваліфікації подібних дій як злочину етноциду набуває особливої гостроти. Відсутність законодавчого визначення цього явища унеможливорює ефективне правозастосування та притягнення до відповідальності за злочини, спрямовані не на фізичне знищення, а на духовне виродження народу.

Таким чином, постає необхідність наукового осмислення правової природи етноциду, розмежування його з суміжними поняттями (геноцид, культурна асиміляція, злочини проти людяності) та обґрунтування доцільності його інкорпорації до Кримінального кодексу України як окремого складу міжнародного злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням етноциду у своїх дослідженнях займалися такі іноземні науковці як Р. Лемкіна, Л. Купера, В. Шабаса та Д. Нерсессяна, де етноцид трактується як форма культурного геноциду. Серед національних дослідників можна виділити, зокрема І. Котюха, О. Сердюка, Ю. Дмитрієва, які в своїй працях звертають увагу на те, що в умовах сучасної російсько-української війни дії, спрямовані на витіснення української мови, культури й історичної пам'яті, мають ознаки саме етноциду. Але разом із тим, у правовій доктрині України проблема залишається недостатньо розробленою: відсутнє чітке поняття етноциду, механізми його кваліфікації та інтеграції до кримінального законодавства.

Мета статті. Метою цієї наукової статті є всебічне дослідження поняття етноциду в контексті міжнародного та національного права, розкриття його відмінностей від геноциду та інших суміжних злочинів, а також обґрунтування правових підстав і практичної доцільності запровадження відповідного складу злочину до Кримінального кодексу України як інструменту захисту культурної ідентичності нації в умовах гібридної агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ХХІ столітті питання збереження етнокультурної ідентичності набуває більш вагомого значення в умовах зростаючих конфліктів, напруги та агресивної політики окремих держав, спрямованої на системне витіснення і знищення національних особливостей інших народів. Одним із проявів такої політики є етноцид. У енциклопедичних виданнях поняття етноцид розглядається як різновид етнонаціональної політики (політичної поведінки), спрямованої на знищення конкретного народу (етносу). На відміну від геноциду, який прагне до мети шляхом фізичного винищення етносу, етноцид спрямований на її досягнення за допомогою комплексу заходів по зруйнуванню системних зв'язків всередині народу, підштовхуючи його представників до переходу в іншу етнічну якість. Головна лінія в політиці етноциду – знищення основних ознак етносу (етнічної території, мови, культури, історичної пам'яті і, нарешті, самосвідомості) [1].

Хоча термін «етноцид» активно використовується в науковому та публіцистичному дискурсі, його правове визнання залишається обмеженим, зокрема у вітчизняному кримінальному праві. Але в умовах російської збройної агресії проти України та окупації нею окремих територій нашої держави, все очевиднішими стають факти системної політики етноциду. Тому дослідження його правової природи набуває все більшої актуальності, як однієї з проблем, що ставить під загрозу культурну та ідентичну цілісність нашого народу, збереження нашої нації. Заборона української освіти, мовна асиміляція, а також неодноразові спроби переписування нашої історії свідчать про цілеспрямовану політику, направлену на знищення української самобутності. На сьогоднішній день це правопорушення дедалі частіше і частіше фіксується в Україні та особливо на тимчасово окупованих територіях.

Хоча міжнародне право не визнає етноцид як окремий злочин, а також кримінальне законодавство України не передбачає самостійної кваліфікації етноциду як окремого злочину – це в свою чергу унеможливає дати належну юридичну оцінку діям окупантів. Тому особливу увагу слід приділити законодавству та існуванню правової «порожнечі» у міжнародному кримінальному праві, яка виникає внаслідок, коли дії, спрямовані на знищення етнокультурної ідентичності народу, не можуть бути однозначно кваліфіковані ані як геноцид, що закріплено в Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, ані як злочини проти людяності, що вказано в статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [2]. Взагалі поняття геноцид передбачає намір знищити етнічну групу фізично – це може бути знищення як повне так і частково, тоді як етноцид передбачає нищення духовне, тобто позбавляє народ права бути собою, перетворюючи його на мовчазну тінь у чужій культурі. Етноцид діє повільніше, але глибше, він знищує духовний код народу, підриває здатність передавати власні цінності, пам'ять, мову, він знищує покоління. Такий процес часто непомітний для зовнішнього світу, але його наслідки – безповоротні: нація взагалі може зникнути.

Вперше термін геноцид в обіг ввів польський та американський науковець Рафаель Лемкін, а після його запровадження, виділив наступні його різновиди: політичний, релігійний, соціальний, культурний, моральний, економічний, біологічний, фізичний. Під час підготовки початкової версії проєкту Конвенції, розробленої Секретаріатом ООН у 1947 році активно обговорювалося включення поняття культурного геноциду. Проте в Третньому комітеті Генеральної Асамблеї термін «культурний геноцид» був підданий критиці і в результаті цього, з остаточного тексту Конвенції 1948 року положення про культурний геноцид було вилучене. У прийнятій редакції статті II Конвенції зосереджено на «фізичному або біологічному знищенні» національної, етнічної, расової чи релігійної групи (UN General Assembly, 1948) [3]. Відтак етноцид або культурний геноцид так і не отримали самостійної правової дефініції в рамках міжнародного кримінального права.

Що стосується нашого законодавства, то у Кримінальному кодексі України, в розділі XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», містяться такі міжнародні злочини, як геноцид ст. 442, злочини проти людяності ст. 442-1, агресія, воєнні злочини та інші [4]. Проте етноцид як окрема форма злочину в КК України відсутній та не згадується в жодному із складів. Це в свою чергу створює прогалину в правовому регулюванні, оскільки систематичне знищення культурної, мовної та релігійної ідентичності етнічної групи не охоплюється повною мірою жодною з існуючих норм. Дана стаття була сформована відповідно до положень Конвенції ООН про геноцид (1948) і основною її ознакою є фізичне або біологічне знищення груп. Про мовний, культурний чи релігійний тиск, про заборону мови, руйнування культурних інституцій в ній не йдеться. Тому спроба асиміляції, денационалізації або викорінювання культурної ідентичності ми не можемо кваліфікувати як геноцид. Тож такий підхід не відповідає сучасним реаліям в Україні, де країна агресор знищує нашу націю через мову, культуру, історію безпосередньо без фізичного знищення.

В сьогоденних реаліях ми маємо багато прикладів етноциду, що фіксуються на окупованих територіях. Наприклад з 14 грудня 2022 року на вебсайті так званої «Державної Ради Республіки Крим» було опубліковано Закон «Про патріотичне виховання в Республіці Крим». Також було створено Комітет із патріотичного виховання та справ ветеранів. Все це створюється, щоб зберегти пам'ять «про героїчне минуле Криму, про його нерозривний зв'язок з Росією» і в подальшому передати ці ідеї наступним поколінням. Положення закону направлені на знищення української освіти задля запровадження російської ідентичності серед мешканців півострова. Він наглядно демонструє нам зусилля влади щодо індоктринації мешканців півострова, а саме щодо дітей та молоді. На жаль, лише після деокупації можна буде оцінити масштаби наслідків протиправної політики РФ щодо дітей і молоді Криму, проте вже зараз треба розробляти розуміння того, як можна буде повернути кримським дітям вкрадену українську ідентичність [5].

Також ми можемо з вами спостерігати, що з часу, коли російська федерація встановила свій контроль над територією Автономної Республіки Крим, систематично здійснюється наступ на українську культуру та національну ідентичність, і це також має ознаки етноциду. Зокрема, це проявляється у насильницькій зміні демографічного складу населення з метою витіснення та асиміляції українців, цілеспрямованому переслідуванні окремих категорій «нелояльного» населення, а також у системному обмеженні використання української мови – особливо в сфері освіти. Крім того, росія здійснила захоплення культурної спадщини України, зокрема понад 14 тисяч пам'яток, 54 музеїв, близько 300 тисяч музейних експонатів і шести історико-культурних заповідників, що перебували на території Криму станом на лютий 2014 року [6].

Ще одним яскравим прикладом є дані Головного управління розвідки Міністерства оборони України, де вказується, що в бібліотеках на тимчасово окупованих територіях Луганської, Донецької, Чернігівської та Сумської областей вилучалася українська історична та художня література, яка не співпадає з постулатами кремлівської пропаганди. Також окупанти мають перелік заборонених до згадування імен таких як Мазепа, Петлюра, Бандера, Шухевич, Чорновіл [7]. Також міністерство культури та стратегічних комунікацій продовжує постійно фіксувати пошкодження пам'яток культурної спадщини й об'єктів культурної інфраструктури в Україні внаслідок повномасштабної російської агресії. За 3 роки вторгнення «руйнувань зазнали клубні заклади, бібліотеки, музеї, театри на території 303 територіальних громад (20,6% від усіх ТГ в Україні) у Вінницькій (3,2% ТГ), Дніпропетровській (22%), Донецькій (87%), Житомирській (17%), Закарпатській (2%), Запорізькій (40,3%), Кіровоградській (4%), Київській (28,6%), Луганській (46,2%), Львівській (5,5%), Миколаївській (44,2%), Одеській (10%), Полтавській (4%), Сумській (64,7%), Харківській (59%), Херсонській (43%), Хмельницькій (17%), Черкаській (6,1%), Чернігівській (51%) областях та м. Києві» [8]. Ці дії мають не поодинокий характер, а здійснюються системно та цілеспрямовано щодо українського народу, що свідчить про наявність ознак узгодженої політики знищення його етнокультурної ідентичності.

У деяких країнах поняття етноциду включено до кримінального законодавства і це має важливе значення як у правовому, так і в гуманітарному вимірах. По-перше, це свідчить про визнання культурного знищення як форми насильства, і яка є не менш небезпечною, ніж фізичне винищення етнічних чи національних груп. По-друге, ці країни демонструють готовність не лише захищати життя своїх громадян, але й забезпечувати збереження їхньої культурної, мовної та духовної ідентичності.

Так, у Литві стаття 99 Кримінального кодексу передбачає кримінальну відповідальність за злочин геноциду. Ця стаття була введена до Кримінального кодексу даної країни в 1998 році і розширила визначення геноциду, яке раніше було обмежене лише фізичним знищенням групи, включаючи також дії, спрямо-

вані на її культурне або соціальне знищення. Зокрема, Литва включила до складу захищених груп не лише національні та етнічні, а й соціальні та політичні.

У Кримінальному кодексі Фінляндії (глава 11, ст. 6) заборонено дії, спрямовані на переміщення дітей з однієї етнічної групи до іншої, як один із способів культурного винищення.

Наприклад така країна як Еквадор визнала культурне знищення як самостійне соціально небезпечне явище. Зокрема це йдеться в статті 80 Кримінального кодексу Еквадору, де містить визначення злочину етноциду та передбачається покарання за нього. «Стаття 80. Етноцид. Особа, яка навмисно, постійно або систематично, повністю або частково знищує культурну самобутність народів, які перебувають у добровільній ізоляції, карається позбавленням волі на строк від шістнадцяти до дев'ятнадцяти років» [9].

Етноцид у цьому контексті трактується не як фізичне знищення, а як знищення культурної ідентичності етнічної чи ізольованої спільноти. Йдеться, зокрема, про руйнування: мовної спадщини, традицій, релігій і обрядів, звичаєвих форм управління та освіти, способу життя, пов'язаного з територією або ізольованим станом. Тобто ми бачимо, що тут законодавець чітко розмежовує геноцид – фізичне знищення і етноцид – духовно-культурне знищення.

Тому, розглянувши ці приклади, ми бачимо, що правове закріплення поняття «етноцид» дозволяє ефективно кваліфікувати злочини, що не підпадають під визначення геноциду, але мають системний характер і спрямовані на викорінення етнічної чи культурної самобутності. Також попереджати безкарність за дії, пов'язані з асиміляцією, переслідуванням за мовну чи релігійну приналежність, нищенням культурної спадщини тощо.

Для України, на тлі російської агресії та культурного тиску, зокрема в окупованому Криму та на інших тимчасово окупованих територіях інкорпорація поняття етноциду до Кримінального кодексу дозволила б посилити механізми протидії знищенню української ідентичності, підвищити ефективність правової кваліфікації таких дій, а також адаптувати законодавство до сучасних викликів гуманітарного права. Адже у сучасній історії, а саме для українського народу етноцид, стає найбільшою загрозою. Етноцид хоч і зберігає фізично націю але він нищить її духовно, нищить волю жити нашим самостійним життям, і в результаті нація втрачає самоусвідомлення, бажання творити власне майбутнє.

Тому сьогодні українська держава зіткнулася з такими явищами, що виходять за межі класичного розуміння злочину геноциду, передбаченого статтею 442 Кримінального кодексу України, який охоплює переважно фізичні форми знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. І в зв'язку з цим видається доцільним інкорпорувати до кримінального законодавства України окрему статтю або правову норму, що визначає склад злочину етноциду.

Тим більше ми бачимо позитивний міжнародний досвід, які у цьому аспекті демонструють низка держав, що уже визнали етноцид самостійним видом міжнародного злочину.

Таким чином, створення окремої статті КК України, присвяченої етноциду як злочину проти культурної ідентичності народу, дозволить відобразити реальні загрози, які постають перед Україною в умовах війни, особливо в гуманітарному та культурному вимірах. Також це дозволить забезпечити ефективну кваліфікацію злочинів, які не підпадають під геноцид у вузькому розумінні, але мають ознаки навмисного знищення національної ідентичності. Перед нашою державою відкриються юридичні механізми для подання доказів до міжнародних інстанцій (зокрема, Міжнародного кримінального суду), які визнають культурне винищення як складову злочинів проти людяності. І наостанок це дозволить створити основу для формування правової позиції держави щодо агресивної культурної політики держави-окупанта.

Крім того, включення поняття «етноцид» у кримінальне законодавство відповідатиме і сучасним підходам, закріпленим у міжнародних документах – зокрема, у Декларації ООН про права корінних народів (2007), Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003), а також практиці регіональних судів, таких як ЄСПЛ, де неодноразово фіксувалося порушення прав на культурну та мовну ідентичність.

Враховуючи вищевикладене, введення окремої норми про етноцид у Кримінальний кодекс України є не лише юридично доцільним, але й державницьки необхідним кроком, що підтверджує цінність української культурної ідентичності як об'єкта кримінально-правової охорони. Це стане проявом зрілості національної правової системи, її відповідності сучасним викликам і міжнародним стандартам захисту прав людини.

Висновки і пропозиції. У світлі російської агресії проти України, яка супроводжується заборонаю української мови, нав'язуванням російських освітніх програм, переписуванням історії, масовим вивезенням та «перевихованням» українських дітей, така прогалина є не просто теоретичною, а критично прак-

тичною проблемою. Вона унеможливило ефективне правове реагування на очевидні форми культурного та мовного знищення, що вимагає перегляду як міжнародного, так і національного кримінального законодавства з метою визнання етноциду як окремого злочину. Відсутність у текстах міжнародних договорів термінів «етноцид» та «культурний геноцид» не має стати перешкодою для подальшого розвитку юридичної доктрини у напрямку криміналізації дій, які охоплюються ними.

Список використаних джерел

1. Майборода О., Шкляр Л. Етноцид. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. Київ: Довіра; Генеза, 1996. С. 694.
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду. 17.07.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. 09.12.1948 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 20.05.2025).
4. Кримінальний кодекс України. 17.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 22.05.2025).
5. Марія Суляніна. Як закон про патріотичне виховання сприяє стиранню української громадянської ідентичності у кримських дітей. Детальний аналіз. *Голос Криму*. 19.03.2023 р. URL: <https://culture.voicecrimea.com.ua/> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Рашевська, К. Етноцид та культурний геноцид у Криму: вигадки чи об'єктивна реальність? *Культура. Голос Криму*. 2022, 02 травня. URL: <https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/etnotsyd-ta-kulturnyj-henotsyd-u-krymu-vyhadky-chy-ob-iektyvna-realnist/> (дата звернення: 20.05.2025).
7. ГУР МО України. Окупаційні війська вилучають та знищують українську літературу та підручники історії. 2022, 24 березня. Головне управління розвідки Міністерства оборони України: офіц. сайт. URL: <https://gur.gov.ua/content/okupatsiini-viiska-vyluchaiut-ta-znyshchuiut-ukrainsku-literaturu-ta-pidruchnyky-istorii.html> (дата звернення: 20.05.2025).
8. Міністерство культури та стратегічних комунікацій. Війна. Культурна спадщина. 24.02.2025 р. URL: <https://mcsc.gov.ua/> (дата звернення: 24.05.2025).
- 9.Codigo organico integral penal. 10.11.2014. URL: <https://juristasecuador.com/> (дата звернення: 23.05.2025).

References

1. Maiboroda, O. & Shkliar, L. (1996). *Etnotsyd. Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva [Ethnocide. Small Encyclopaedia of Ethnostate Studies]* / NAN Ukrainy. In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho; Redkol: Yu. I. Rymarenko (vidp. red.) ta in. Kyiv: Dovira; Heneza [in Ukrainian].
2. *Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Rome Statute of the International Criminal Court]*. 17.07.1998 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. *Konventsiiia pro zapobihannia zlochynu henotsydu ta pokarannia za noho [Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide]*. 09.12.1948 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Code of Ukraine]*. 17.07.2025 r. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Sulianina, M. (2023). Yak zakon pro patriotychne vykhovannia spriiaie styranniu ukrainskoi hromadianskoi identychnosti u krymskykh ditei. Detalniy analiz [How the law on patriotic education contributes to the erasure of Ukrainian civic identity in Crimean children. A detailed analysis]. *Holos Krymu - Culture. Voice of the Crimea*. 19.03.2023 r. Retrieved from <https://culture.voicecrimea.com.ua/> [in Ukrainian].
6. Rashevsk, K. (2022, 02 travnia). Etnotsyd ta kulturnyi henotsyd u Krymu: vyhadky chy obiektyvna realnist? [Ethnocide and cultural genocide in Crimea: fiction or objective reality?] *Kultura. Holos Krymu - Culture. Voice of the Crimea*. Retrieved from <https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/etnotsyd-ta-kulturnyj-henotsyd-u-krymu-vyhadky-chy-ob-iektyvna-realnist/> [in Ukrainian].
7. *HUR MO Ukrainy. Okupatsiini viiska vyluchaiut ta znyshchuiut ukrainsku literaturu ta pidruchnyky istorii [Defence Intelligence of Ukraine. Occupation forces seize and destroy Ukrainian literature and history textbooks]*. 2022, 24 bereznia. Holovne upravlinnia rozvidky Ministerstva oborony Ukrainy: ofits. sait. Retrieved from <https://gur.gov.ua/content/okupatsiini-viiska-vyluchaiut-ta-znyshchuiut-ukrainsku-literaturu-ta-pidruchnyky-istorii.html> [in Ukrainian].

8. *Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii. Viina. Kulturna spadshchyna [Ministry of Culture and Strategic Communications. War. Cultural heritage]*. 24.02.2025 r. Retrieved from <https://mcs.gov.ua/> (data zvernennia: 24.05.2025) [in Ukrainian].
9. *Codigo organico integral penal*. 10.11.2014. Retrieved from <https://juristasecuador.com> [in English].

Стаття надійшла до редакції 10.06.2025